

VASKÓ ILDIKÓ

Háncsvirág a trollok birodalmában*

Sokan úgy tartják, ha Norvégiának választania kellene, mi tükrözi legjobban a norvég jellemet, mi ábrázolja leginkább a norvég emberek lelki világát, akkor a népmeséket választanák. Mégis ha megkérdeznék a magyar olvasókat, ki mennyire jártas a norvég mesevilágban, sokan elbizonytalanodnának. Pedig a klasszikus norvég meséknek ott van a helyük a polcon Benedek Elek vagy a Grimm-fivérek mesegyűjteménye mellett. A Móra kiadó 2004 karácsonyára jelentette meg a *Háncsvirág című* norvég népmesegyűjteményt. A meséket Peter Christen Asbjørnsen és Jørgen Moe jegyezte le a XIX. század derekán. A mostani válogatás a *norna.litt* csoport hat fordítójának munkája, az eredeti norvég szöveg hiteles, szövegghű fordítása.

A norvég mese szóval, „eventyr”, először a XII. században találkozunk és az latin „adventura” szóból származik. Az északi irodalomban gyakran találunk a népmesére, népmesei motívumra emlékeztető jegyeket. A norvég király, Olav Trygvassonról szóló saga előszavában például azt írja Odd Snorrason: „Jobb a sagákat hallgatni, mint a pásztorfiúk meséjét mostohaanyákról. Az ilyen történetekben nem lehet tudni, mi igaz, s mi nem.”

Bár a mesék gyökerei messzire nyúlnak vissza, ezeket nem írták le a XIX. század közepéig, mert a művelt körökben azokat nem tartották sokra. Még Holberg is lenézően beszélt róluk. És ez a nézet a német romantikáig nem is változott meg. Jacob és Wilhelm Grimm elkötelezettsége a népi hagyományok iránt azonban fordulatot hozott. Norvégiában Asbjørnsen és Moe követte a Grimm fivérek példáját.

Peter Christen Asbjørnsen (1813–1882) és Jørgen Moe (1812–1885) először iskolás éveikben találkoztak, 13–14 éves korukban. Nagyon jó barátok lettek, verszövetséget kötöttek és életük végéig tartották a kapcsolatot egymással.

Asbjørnsenből tanár lett, Moe pedig a papi hivatást választotta. Alig töltötte be a 22. évét Moe máris gyűjteni kezdte szülőfalujában, Ringerikében a meséket. Asbjørnsen hasonló érdeklődéssel fordult a mesék, balladák, énekek felé. Bejárták a vidéket, minden falut és tanyát, a legeldugottabb hegyeken és völgyekben is. Mindent pontosan leírtak, amit elmeséltek nekik, ezeket a szövegeket elküldték egymásnak, kommentálták, kijavították, átírták azokat mindaddig, míg elégedettek nem lettek a nyelvezettel.

Nem volt egyszerű feladat a meséket írásban is visszaadni. Asbjørnsennek és Moe-nak különböző vidéki nyelvjárásokban mondták el a történeteket, és abban az időben a Norvégiában használatos írott nyelv a dán volt.

A 4,2 millió lakossal rendelkező Norvégiának hivatalosan még ma is két írott nyelvi változata van, a bokmål és a nynorsk. Norvégia közel 400 évig dán fennhatóság alatt állt, így a dán volt a közigazgatás és a kultúra nyelve. Norvégot csak a vidéki parasztság használta, azt is szóban. A nemzeti romantika idején az identitás keresésének egyik fontos eszköze pontosan a nyelvi formák meghatározása, az önálló írott norvég nyelv kialakítása lett. Nem nehéz magyar párhuzamokat találnunk ezekben a törekvésekben.

Az írott norvég nyelv megalkotására két út kínálkozott: az egyik a meglévő és használatos dán írott nyelvbe egyre több norvég szót, fordulatot szőni, majd idővel a nor-

vég grammatikai szabályokat érvényesíteni. Így jött létre a bokmål, és a nyelv egyre inkább eltávolodott a dántól.

A másik radikálisabb megoldás pedig az emberek által beszélt különböző dialektusok leírása, és ennek alapján a nyelvtan megalkotása volt. Ez a két változat, bár hosszú fejlődésen ment keresztül mind a mai napig létezik. A népmeséket pedig mindkét változatban olvashatjuk.

Asbjørnsennek és Moenak tehát különösen nehéz feladata volt a mesék hiteles lejegyzésekor, hiszen nemcsak egyszerű finomításról volt szó.

A történetek addig csupán szójhagyomány útján terjedtek. Asbjørnsen és Moe igyekezett az adott dialektusra jellemző kifejezést meghagyni a szövegben, hogy a mesék minél jobban megőrizhessék megőrizhessék a szójhagyomány révén fennmaradt változatokat, de elkerülhetetlen volt bizonyos fokú átdolgozás, mint számos más népek esetében is. Mégis, amikor a mesék megjelentek nyomtatásban, sokan elszörnyedtek Asbjørnsen és Moe túlságosan népies nyelvhasználatán. Úgy vélték durva, és hiányzik belőle a finomság és az elegancia.

Asbjørnsen és Moe gyűjtése kb. 100 mesét tartalmaz, ez kicsivel kevesebb, mint a fele a ma ismert norvég népmeséknek. A mesék jórészt Norvégia dél-keleti vidékéről származnak. Asbjørnsen és Moe hangsúlyozta a gyűjtő és átdolgozó közti fogalmat. Ez utóbbi azt jelentette, hogy bizonyos speciális dialektális jelleget megváltoztattak. Mégis próbáltak a lehetőségekhez képest hűek maradni az elhangzott szöveghez.

Asbjørnsen és Moe mesegyűjteménye a norvég nemzeti romantika klasszikusa lett, és jelentősége messze túlmutat az ország különböző tájain összegyűjtött mesék dokumentálásánál. Nemcsak egy irodalmi alkotás született, de segítette az eligazodást a kor kulturális és szellemi áramlataiban, egy olyan nézőpont kialakulását, amely mind a mai napig releváns Norvégiában, nagy szerepet játszott a norvég nemzeti öntudat kialakulásában. Asbjørnsen és Moe megpróbálta összeegyeztetni az irodalmi és néprajzi szempontokat a valóság és a képzelet figyelemreméltó szintézisével. Egyrészt a mindennapos küzdelmet a természet erőivel, másrészt az emberek küzdelmét a természetfölötti lényekkel.

A kutatások azt is mutatják, hogy nem lehetett akárki mesemondó. Különleges képességekre volt szükség, mondhatni ugyanolyan szakma volt, mint a kézművesség. Az elbeszélőnek jó memóriával kellett rendelkeznie, és a hosszú történetet is élvezetesen kellett előadnia. Ugyanazt a történetet soha nem mondta el ugyan úgy, így aztán a történet is mindig változott és nincs egyetlen egy helyes változat sem. A ma ismert népmesék történetei valamikor a középkor folyamán érhatték el Norvégiát és ott keveredtek a helyi mondákkal, mítoszokkal és változtak generációról generációra.

A népmesék különböző fajtáját szokás megkülönböztetni: állatmesék, természetfölöttiekről szóló mesék, vidám történetek, stb.

Az állattörténetekben természetesen az állatok a főszereplők, : vadállatok, vagy házi állatok. A norvég népmesék egyik legjellemzőbb szereplője a medve, a farkas és a róka. A házi állatok közül a macskák, kecskék, csirkék a legnépszerűbbek. Az egyik ilyen kedves mese, amikor három kicsi kecskegida túljár a félelmetes troll eszén.

A legnagyobb csoportot a természetfölötti lényekről, mágikus erőkről szóló történetek teszik ki. Különleges lényekről szólnak, óriásokról, sárkányokról, trollokról, boszorkányokról, és varázserővel megáldott emberekről.

Joggal merül fel a kérdés: Mennyire norvégok ezek a mesék?

A norvég népmesék jellegzetességét bemutató kísérletek gyakran nem meggyőzőek. Nem csoda, hiszen a népmesék a nemzeti jellegük mellett nemzetköziek is. A történetek vándorolnak egyik helyről a másikra. Néha nehéz megkülönböztetni egy prototípus változatot az eredeti norvég változattól.

A norvég népmesékre ugyanakkor mindig jellemző a realista elbeszélő mód, a király sokban hasonlít a norvég nagygazdához, ahogy a látszólag semmirekellő Askeladden is tipikus béres legény. Az eredeti illusztrációk is ezt a hétköznapi, realista képet erősítették.

Eleinte kisebb füzetecskék jelentek meg, de 1851-ben elkészült a népmesegyűjtemény. A meséket később több neves művész illusztrálta, a legismertebbek talán Erik Werenskiöld és Theodor Kittelsen. 1936-ban jelent meg az a kiadás, amelyben minden meséhez tartozott egy-egy rajz is.

A norvég népmeséknek van egy meghatározó alaptónusa, melyet a realista ábrázolás és népi humor jellemez.

Werenskiöld ismerte a norvég vidéki életet és rajzain a királyok úgy jelentek meg, ahogy azt a vidéki emberek elképzelhették. Rajzai életre keltették a meséket azáltal, hogy a valódi természet hű mását festette a figurái köré, kelet-Norvégia hegyeit és erdeit. Werenskiöld felkérte barátját, Kittelsent, hogy csatlakozzon munkájához a mesék illusztrációjában, mert megérezte, hogy Kittelsen fantáziája még közelebb áll a mesék világához.

A népmesék Werenskiöld és Kittelsen illusztrációival hamarosan nemzeti kincsé váltak, és ma legalább olyan népszerűek, mint az első kiadás idején.

Az Asbjørnsen és Moe mesék igazi kihívást jelentenek a gyerekek fantáziavilágának, még akkor is, ha némelyik történet elsöre talán kicsit rémisztőnek hangzik.

A hagyományok és a legendák mindig is fontos részét képezték az északi népek hétköznapijainak. Bárki, aki már járt az északi hegyek sűrű erdeiben, különösen félhomályban, jól tudja, hogy az erdő mennyire él. A fák és a sziklák mozdulni látszanak és könnyen hihető, hogy sötét szemek figyelik az ember minden lépését. Egy-egy recsegnő ág pedig egyértelműen arról tanúskodik, hogy az ember nincs egyedül.

Egyáltalán nem meglepő tehát, hogy az erdő mélyén kóborló magányos vándornak megragadja a fantáziáját a csodálatos norvég természet, és nem nehéz a képzeletében feltűnő természetfölötti lényeket, trollokat meglátni a fák között.

A trollok történetét 3 korszakra lehet osztani:

- Kezdetek – a viking kor mitológiája
- A reneszánsz – a XIX. sz. második fele Asbjørnsen, és Moe, Kittelsen & Werenskiöld
- Trollok ma

A norvég népmesék és mondák a norvég kultúra fontos részét alkotják. Szájról szájra terjedtek ősi idők óta. Mint minden értékes irodalom, a mesék is a valóságban gyökereznek, de sohasem korlátozódnak a valóságra, vagy arra amit ésszerűnek mondanánk. Gyakran találkozunk különleges lényekkel is.

A trollok nagyok, erősek és rondák. A föld is megremeg alattuk néha olyan félelmetesek. Néhány trollnak csak egy feje van, de akad három-, hat-, sőt kilencfejű is. A hegyekben élnek, a sötét erdőben és hihetetlen sok kincsük van, viszont rendkívül ma-

gányosak. A mesék egy típusa arról szól, hogy a félelmetes troll, akinek mindene megvan, amire egy szegény fiú vágyik, : erő, hatalom, gazdagság, ugyanakkor rendkívül magányos és ostoba is.

A trollok szinte Norvégia szimbólumává váltak. A troll olyan mélyen gyökeredzik a norvég természetben, hogy szinte mitológiai alaknak kiáltható ki. A népi hiedelmekben nincs még egy ilyen népszerű alak, akit ennyiszor örökítettek volna meg művészek, aki ennyiszor ihletett volna meg szerzőket. Elég ha csak Henrik Ibsen *Peer Gynt* című drámájának trollkirályára (Dovregubben) gondolunk. Ibsen felfogásában a trollok az emberi természet negatív negatív oldalának megtestesítői, önző, lelketlen alakok. Peer Gynt nem érti meg, hogy ő maga is mennyire hasonlít a trollokhoz, a mesék trollokat legyőző hőseinek azonban saját maguk gyengeségein is sikerül felülkerekedni.

A trollok a természetfölötti lények egy nagy csoportját alkotják, de rajtuk kívül még számos érdekes figurával találkozhatunk a norvég népmesékben, tengeri szörnyekkel, manókkal, szépséges lányoknak látszó troll-lányokkal.

Hogy pontosan hogyan is néz ki egy troll, igazából senki sem tudja, bár Kittelsen rajzai bizonyára jó kiindulási pontnak tekinthetők. A dovrei macska című történetben olvashatjuk például a trollokról: „Volt köztük hatalmas, de volt apró termetű is, aztán jött olyan, amelyiknek a hátsó fele alig fért be az ajtón, mások meg olyan laposak voltak hátul, mint a deszka, némelyik pedig a hosszú orrával majd kiütötte a falat”.

A trollok elleni küzdelem legfontosabb figurája Askeladden, a szegény ember legkisebb fia, aki kezdetben haszontalannak tűnik, de mindig kiderül róla, hogy bátor, melegszívű furfangos legény. Kivárja a kellő pillanatot, és akkor cselekszik, megteszi azt, amire addig senki nem volt képes. Régi ismerősünk a hamuban kotorászó, semmittevő fiú, aki bátyjai után nekivág a nagyvilágnak, hogy legyőzze a félelmetes ellenséget és végül elnyerje a királykisasszony kezét és a fele királyságot. A nálunk Hamu Jankó néven is emlegetett mesehős rendkívül rendkívül népszerű, minden norvég gyermek ismeri, és el tudja mesélni tulajdonságait. Askeladden, Tyrihans, vagy éppen Lökötő Peik, kedves, barátságos és segítőkész, jöttet helyébe ő is jót vár, és egy kis furfanggal túljár a legerősebb troll eszén is.

Brakar mackó szánkázása, a dovrei macska esete jellegzetes norvég környezetben játszódik, és az sem lehet véletlen, hogy a legkisebb fiúnak, aki elindul szerencsét próbálni, megeshet a szíve egy didergő kövön. A természet mindig is közel állt a norvég emberhez, és ez a mesékben is jól tükröződik. A királykisasszonyt elrabló, zord jegesmedve sem más, mint egy elvarázsolt királyfi, akit csak választottja hűséges szerelme oldhat fel a gonosz tündér átkától. Nem véletlenül tréfálkoznak tehát a norvégok azzal, hogy jegesmedvék sétálnak az utcákon, megeshet, hogy a szembejövő jegesmedve, egy szép szőke herceget rejt.

Háncsvirág, alias *Kari Trestakk*, a norvég Hamupipőke, akit gonosz mostohája elűz otthonából. Ő azonban nem hasonlít az otthon lencsét válogató passzív Hamupipőkékhez, hanem egy harcos Hamupipőke, és más mesebeli sorstársaitól eltérően megküzd a maga hercegéért, mondhatni igazi skandináv tudatossággal. Segítőtársai természetesen neki is akadnak, hogy is vehetné fel másképp a harcot a trollokkal, vagy akár a mostohájával szemben. Mégis Háncsvirág maga keresi meg a herceget és kitaratóan megdolgozik a megérdemelt boldogságért. Fölvetődik a kérdés, hogy ez a királyfi, aki az utolsó pillanatig nem ért semmit a történetéből, megérdemli-e egyáltalán Háncsvirágot.

A *Háncsvirág* című válogatás 23 mesét tartalmaz. Askeladden történetek, ismert mesék norvég változatai, humoros, pajkos elbeszélések, történetek. A hétköznapok tanulságairól szól a *Mikor a gazda volt a gazdasszony* című mese, ahol a férj lenézi a házi munkát, de a végén nagyon pórul jár. Sok tanultsággal szolgálhat a *Könnyű annak, akit szeretnek a nők* című történet is. Szerencsére Szegedi Katalin, aki a mesékhez az illusztrációkat készítette, remekül ráérezett erre a varázslatos világra, a fatörzsekben trollokká alakuló lényekre, a reménytelen helyzetben lévő királykisasszony szomorúságára, és a főhős, Askeladden elszánt harcára, és hiteles képeket rajzolt a mesékhez.

Az 1890-től 1914-ig tartó korszak a norvég ifjúsági irodalom aranykora, megszámlálhatatlan könyv, kisgyermeknek szóló történet látott napvilágot. A gyermekeknek szóló könyvek iránti érdeklődés a II. világháború után nőtt meg újra, ideértve az ifjúsági irodalmat is.

Számos kortárs szerző is ír gyermekeknek szóló művet, sokszor didaktikai céllal, hogy felkeltsék az olvasó érdeklődését az olvasás, a tanulás iránt. Az egyik legismertebb szerző, Jostein Gaarder (1952-) regénye, a *Sophie világa*. Eirik Newth (1964-) több díjat is nyert gyerekeknek és fiataloknak szánt tudományos ismeretterjesztő könyveivel. A modern generáció sajátos hangját képviselő író, Erlend Loe (1969-) gyermekkönyveit (*A nagy fogás*, *A pénz bajjal jár*) a minden korosztályt magával ragadó, egyedi, kissé abszurd humor jellemzi.

Norvégia manapság ismét a gyermekirodalom aranykorát éli. Évente több, mint 700 gyermek- és ifjúsági könyv jelenik meg, több szerző művét fordítják le idegen nyelvekre, mint valaha.

Jegyzetek

---

* Troll: az ősi skandináv mitológiában titokzatos gonosz szellem, emberevő óriás, démon, ravasz törpe stb.

Elhangzott a Az IBBY Gyermekkönyvek Nemzetközi Tanácsának Magyarországi Egyesülete és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár által szervezett *Barangolás a mesék országútján, Utazás Európa gyermekirodalmába* című konferencián 2004. december 8-án.

